

7. Иванова М.Ю. Понятие инвестиционного климата и его влияние на эффективность инвестиционного воздействия партнеров / М.Ю.Иванова. – М.: Российская академия государственной службы при Президенте РФ. – 1996. – 203 с.

8. Кубай Д.І. Державне регулювання екологічного інвестування в Україні. Автореф. дис. ... кандидата економ. наук: 08.00.03 / Д. І. Кубай / Львівський національний університет імені Івана Франка, – Львів, 2012. – 20 с.

9. Садеков А. А. Механизмы эколого-экономического управления предприятием: [монография] / А.А. Садеков. – Харьков: ИДИНЖЭК, 2004. – 224 с.

10. Проектно-технічна документація проекту спільного впровадження "Реалізація комплексу енергозберігаючих заходів на ВАТ "Полтавський ГЗК" [Електронний ресурс] // Державне агентство екологічних інвестицій України: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.seia.gov.ua/seia/doccatalog/document?id=137018>.

11. Проектно-технічна документація проекту спільного впровадження "Утилізація метану на шахті "Суходільська-Східна" [Електронний ресурс] // Державне агентство екологічних інвестицій України: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.seia.gov.ua/seia/doccatalog/document?id=137070>.

12. Проектно-технічна документація проекту спільного впровадження "Впровадження заходів з енергоефективності та зменшення викидів парникових газів в атмосферу на ВП "Шахта ім. Ф.Е. Дзержинського" ДП "Дзержинськвугілля" [Електронний ресурс] // Державне агентство екологічних інвестицій України: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.seia.gov.ua/seia/doccatalog/document?id=137085>.

13. Малюга Н.М. Природний капітал: ідентифікація та бухгалтерський вимір / Н.М. Малюга, І.В. Замула // Вісник економічної науки України. – 2010. – № 1. – С. 66–71.

14. Кліменко О.В. Інструменти екологізації інвестиційної діяльності на етапах її реалізації / О.В. Кліменко // Вісник Хмельницького національного університету. – Серія "Економічні науки". – 2010. – Т. 2, № 2. – С. 198–203.

15. Экологический менеджмент / [Н.В. Пахомова, А. Эндерс, К. Рихтер]. – СПб: Питер, 2003. – 544 с.

16. Вишницька О.І. Екологічні інвестиції: сутність, класифікація, принципи та напрями реалізації / О.І. Вишницька // Вісник СумДУ. – 2009. – № 2. – С. 51–58.

17. Овчинников Е.Н. К вопросу о необходимости классификации инвестиций природоохранного назначения [Електронний ресурс] / Е.Н. Овчинников. – Режим доступу: http://www.lib.csu.ru/vch/8/2000_01/041.pdf.

Надійшла до редколегії 25.12.14

Н. Гончаренко, канд. екон. наук, асист.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна,

В. Короткий, асп.

Криворожський національний університет, Кривий Ріг, Україна

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ИНВЕСТИРОВАНИЕ В ГОРНОДОБЫВАЮЩЕЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ: СУЩНОСТЬ, ОСОБЕННОСТИ И ВИДЫ

Исследованы теоретические основы экологического инвестирования предприятий горнодобывающей отрасли. Уточнена сущность категории "экологические инвестиции". Раскрыты особенности привлечения экологических инвестиций на предприятия горнодобывающей отрасли, усовершенствована их классификация путем расширения классификационных признаков. Определено сущность и особенности природного, производственного и человеческого капитала как объекта инвестирования горнорудных предприятий.

Ключевые слова: экологические инвестиции; горнодобывающая отрасль; капиталовложения; энергоэффективность; ресурсоэффективность.

N. Goncharenko, PhD in Economics, Assistant

Taras Shevchenko National University of Kiev, Kiev,

V. Korotkiy, PhD student

Kryvyi Rig National University, Kryvyi Rig

ENVIRONMENTAL INVESTMENTS IN THE MINING INDUSTRY: THE NATURE, CHARACTERISTICS AND TYPES

Theoretical basis for environmental investment enterprises in the mining industry was investigated. The essence of the category "environmental investments" was improved. The features to attract environmental investment in the mining sector were analyzed, their classification by expanding classifications were improved. The essence and characteristics of natural, industrial and human capital as an object of environmental investment of mining industry were determined.

Keywords: environmental investments; the mining industry; investment; energy efficiency; resource efficiency.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 4(169): 22-27

УДК: 330:15

JEL: Q320, N500

DOI: dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/169-4/4

Ю. Затуливітер, асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

СТАТИСТИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ В МОДЕЛЯХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті досліджено історичний аспект виділення екологічної складової в концепції сталого економічного розвитку. Розглянуто теорії та концепції, що об'єднують економіку та природне середовище в умовах обмеженості ресурсів. Виділено основні ідеї формування поглядів на екологічні фактори в економічній теорії.

Ключові слова: екологічні фактори; екологічна система; сталий економічний розвиток; природні ресурси; економічний добробут.

Вступ. З розвитком людського суспільства відбувається інтенсивне залучення природних ресурсів в господарській діяльності людей. Населення Землі зростає і відповідно збільшуються і модифікуються його потреби. Суспільство, прагнучи задовольнити свої проблеми, безперервно розширює масштаби виробництва. Сучасне виробництво в процесі перетворення природних ресурсів в споживчі блага, пагубно впливає на оточуюче середовище і на людей. Ці зміни є суттєвою детермінантою розвитку економіки. Першопричиною яких є порушення стійкості біосфери, яка як планетарна екологічна система, слугує джерелом природних ресурсопотоків для економіки. Зменшення цих ресурсопотоків, зумов-

лено передусім виснаженням наземних екологічних систем (екосистем), призводить до порушення макроекономічної рівноваги. Більше того, коли антропогенна міграція хімічних елементів стала визначальним чинником зміни навколишнього середовища, виникла потреба у розкритті змісту екологічних чинників як економічної категорії. Отже, очевидним є те, що науково-технічний процес призводить до залежності суспільного розвитку від природних ресурсів.

До кінця минулого століття природне середовище розглядали лише як джерело природних ресурсів, які слугували первинною сировиною для процесу виробни-

цтва, що в свою чергу мало б забезпечувати економічне зростання а отже і добробут людства.

На нашу думку, природне довкілля треба розглядати як велику складну, нелінійну самоорганізовану надсистему, функціонування якої здійснюється за власними законами.

Мета дослідження: зробити періодизацію формування поглядів на врахування екологічного чинника у моделях сталого розвитку економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У світовій науковій теорії та практиці розкриття різних підходів щодо формування моделі сталого економічного розвитку з урахуванням екологічних факторів приділяло увагу багато вчених-економістів. Зокрема, А. Сміт, Т. Мальтус, Д. Рікардо, Дж. Мілль, у працях яких вперше прослідковується зародження концепції сталого розвитку. Хоча при цьому екологічний фактор не враховувався, а земля вважалася "безкоштовним даром" природи. Згодом К. Маркс розкритикував теорію класиків, та стверджував, що руйнування довкілля є одним із джерел нестабільності економічної системи. Значний внесок зробив український вчений М. Туган-Барановський, синтезувавши теорію граничної та товарної цінності. Ю. Одум працював над дослідженням екосистем, що являє собою кругообіг речовин між живою та не живою природою. Нобелівський лауреат Ф. Содді взагалі вважав економіку псевдонаукою, і економічні процеси підвладні першому та другому закону термодинаміки. І. Дейлі займався проблемою узгодження вичерпності природних ресурсів і необхідності забезпечення економічного прогресу. Серед українських вчених слід виділити С. Подолинського та В. Вернадського які займалися пошуком "золотої середини" у взаємозв'язку природних та господарських процесів.

Методологія дослідження. Основу дослідження становлять загальнонаукові теоретичні методи дослідження, які використовуються для розкриття розвитку думки про екологічні фактори та їх вплив на розвиток економіки. А саме, логічне узагальнення – для окреслення історичного аспекту екологічних факторів в оцінці розвитку економіки.

Проаналізувавши категорію "капітал", ми переконалися, що прослідковується несприйняття поняття "природний капітал" деякими дослідниками. В їхньому розумінні будь-який капітал – це сукупність засобів і предметів праці. Відповідно і формування концепцій сталого розвитку були хибними. На наш погляд, природні ресурси, які утворюють природний капітал наповнюють категорію "капітал". Тобто природний капітал – це сукупність наземних екосистем і є вихідним активом (запасом природних ресурсів) який безпосередньо бере участь в процесі виробництва. Отже природні ресурси, по суті, є первинним капіталом, що бере участь у створенні життєвих благ. Слід зазначити, що природний капітал з традиційним схожий, але їх треба розмежувати. Природні ресурси утворюються внаслідок самоорганізуючих процесів у природі і забезпечує функціонування обмінних механізмів у біосфері, тобто виконує екологічну функцію.

Велика кількість теорій і моделей для пояснення економічних процесів існує в економічній теорії. Для побудови моделі необхідно робити певні узагальнення і абстрагування від другорядних чинників з метою виокремлення основних, які впливають на досліджуване явище. Довгий час екологічний фактор виступав у ролі другорядного. Але на те є свої причини, адже сучасний світ переходить від ери в якій традиційний капітал, тобто створений людиною, був обмежений, до ери в якій обмежені природні ресурси. Еколого-економічна криза

настає через незбалансованість виробничої діяльності та навколишнього середовища. Тривале ігнорування цього зв'язку призвело до надмірного використання природних ресурсів і погіршення екологічної ситуації в загалом. Відповідно, еколого-економічні основи сталого економічного розвитку потребують додаткового дослідження, зокрема систематизації вже існуючих напрацювань.

Результати. У часи панування класичної економічної думки екологічні обмеження залишалися поза увагою вчених. У теоріях економістів взаємовідносини "природа-економіка" досліджувалися з точки зору впливу природи на господарську діяльність та на економічне зростання. Песимістичні погляди на еколого-економічні проблеми були властиві класичним економістам, зокрема А. Сміт, Т. Мальтус, Д. Рікардо, Дж. Мілль. На їхню думку, екологічним обмеженням економічного зростання є обмеження якісних сільськогосподарських земель, що призводить до зменшення продукції сільськогосподарства.

З природних благ, економістів-класиків цікавила тільки земля, яку вони вважали "безкоштовним даром природи", особливим чинником виробництва який відрізняється від тих що створені людиною. Проте природні ресурси не відрізняються від засобів виробництва, тому, що на їхнє початкове приготування і наступне збереження в робочому стані потрібні витрати. Якщо розглянути поняття "земля", як ресурс наданий природою і доступний для використання безкоштовно, то частина територіальних ресурсів взагалі не є землею, оскільки удобрення полів чи очищення від чагарників є також продуктом вкладеної праці.

Доцільно, на нашу думку, зазначити, що у працях економістів-класиків прослідковується зародження концепції сталого розвитку. Зокрема, Дж. Мілль звертає увагу на стабільну економіку, як "стаціонарний стан" з нульовим зростанням населення і запасів фізичного капіталу в умовах постійного технічного вдосконалення. Більшість економістів-класиків упердженно відносилися до стаціонарного стану, оскільки вбачали в ньому кінець прогресу. Проте Дж. Мілль вважав що стаціонарний стан капіталу та населення, ще не означає стаціонарний стан в процесі вдосконалення рівня життя населення. На думку, Дж. Мілля, прожитковий рівень заробітної плати не є характерною ознакою стаціонарного стану, оскільки, закони, що регулюють виробництво, не керують розподілом. Іншими словами, Дж. Мілля відстоював розвиток без зростання, тобто сталий розвиток або якісне покращення без кількісного зростання.

Упродовж 19 ст. традиційні класичні погляди на землю, природу ренти та інше, зазнали кардинальних змін, внесених марксизмом і неокласицизмом. Зокрема за марксистськими уявленнями, капіталістичне суспільство неминуче має бути зруйноване в процесі класової боротьби(клас найманих працівників проти класу капіталістів), а влада, яка залежить від контролю над економічними ресурсами, перейде до рук народу. Згідно з теорією К. Маркса, капіталістична система не є сталою, а розкрадання, руйнування довкілля є одним із джерел її нестабільності.

Прагнення отримати максимальний прибуток спонукає капіталістів до впровадження техніко-технологічних новацій, які підвищують продуктивність праці, зменшують витрати виробництва та збільшують дохід. Про те ці новації в довгостроковому періоді спричиняють деградацію довкілля, зокрема через збільшення кількості й токсичності відходів.

Економіст С. Бем-Баверк розглядав землю, поряд з працею, як природний або первинний, виробничий фактор, пропозиція якого фіксована, або залежить від не-

економічних рішень. Він вважав, що капітал це проміжний виробничий фактор, пропозиція якого визначається кількістю землі і праці, витраченою на його виробництво в минулому. На нашу думку, така диференціація землі, праці та капіталу є слушною та актуальною сьогодні. Збереження та нагромадження людського та природного видів капіталу повинні бути пріоритетними, порівняно з традиційними.

Різницю між виробничими факторами – землею, працею та капіталом – як запасом ресурсів та послугами, людей та основного капіталу як потоку, встановив Л. Вальрас.

Інший представник маржиналістської економічної школи К. Віксел стверджував, що потрібно раз і на завжди позбутися звички визначати землю як "безкоштовний дар природи" за Д. Рікардо.

В економічній теорії А. Маршала, поєднано досягнення економістів-класиків та представників маржинальної школи. Досліджуючи природу землі, А. Маршал виділяє землю як унікальний ресурс. Земля – це та частина ресурсів, яку одержують без витрат або зусиль, а "її основна вартість – протяжність". Тобто А. Маршал притримується класичного визначення поняття землі як "безкоштовного дару", який виконує роль виробничого фактору і ґрунту, за який фермери сплачують ренту.

А. Маршал доводив, що територія має повне право вважатися особливим виробничим чинником, оскільки для неї характерні властивості товарів тривалого користування. Крім того, збільшення пропозиції землі шляхом осушення боліт чи зрощування пустель для заселеної країни обходиться дорого або стає неможливим. Тому пропозиція території для економічної діяльності менш еластична за пропозицію засобів виробництва. У тривалій стаціонарній рівновазі сукупний продукт зводиться до заробітної плати і відсотка у вигляді плати за працю і капітал (третього виробничого фактору немає). Ми вважаємо, що коли обмежувальним чинником економічного зростання виступає вцілілий природний капітал, то надалі його не можна ігнорувати.

М. Туган-Барановський, український вчений, створив оригінальну теорію синтезу граничної цінності з власною теорією абсолютних витрат, яку визнали всі об'єктивні дослідники. М. Туган-Барановський мав два синтези теорії граничної й трудової цінності. Один – для реального світу капіталістичної економіки, другий – для майбутньої ідеальної економіки. Український вчений проклав новий шлях у розвитку економічної теорії, яка підтвердила свою реалістичність протягом ХХ ст.

Оскільки земля цікавила усіх вищезгаданих економістів, то кожен з них мав свій погляд на природу земельної ренти. В загальному, рента є додатковим доходом, що фіксується у часі. Він виникає як наслідок обмеження обсягу кращих за натуральними властивостями природних об'єктів. Тому спостерігається стала диференціація витрат виробництва на різних природних об'єктах в природоексплуатуючому секторі.

Слід зазначити, що основним недоліком представників економічної думки у дослідженні відносин "природа-суспільство-економіка", було трактування природних благ як "безкоштовних дарів природи". Наслідком такого ставлення до природних ресурсів, яке зберіглося впродовж довгого часу, є надексплуатація та виснаження, що спостерігається і сьогодні. Також прослідковується одностороння зацікавленість впливу природних чинників лише на економічне зростання. На нашу думку доцільно виділити позитивні моменти вчень класичних економістів:

- ґрунтовне дослідження земельної ренти;
- передбачення проблеми обмеженості природних ресурсів;

- присутність екологічного чинника у моделі розвитку економіки.

На відміну від класичної, неокласична економічна теорія починається з нефізичних параметрів, досліджуючи як потрібно скоригувати фізичні змінні параметри, щоб вони відповідали стану рівноваги (або врівноваженому темпу зростання), що визначається цими нефізичними параметрами. Таке "коригування" в неокласичній теорії майже завжди направлене на економічне зростання.

Проблема обмеженості природних ресурсів залишалася поза дослідженнями неокласичних економістів 19 ст., упродовж якого в Європу постачали зерно і сировину з Америки, Австралії, Росії. При цьому до мінімуму зводили транспортні витрати. Були забуті прогнози Д. Рікардо, Т. Малтуса та інших економістів-класиків про те, що в суспільствах з розвинутою промисловістю економіка переживає застій або спад виробництва внаслідок підвищення земельної ренти і прожиткового мінімуму. Людські ресурси також не бралися до уваги під час розгляду економічного розвитку країн всього світу, оскільки праця в таких країнах завжди залишалася в надлишку, і згодом розвиток економіки розглядався інвестуванням фізичного капіталу.

Неокласична теорія рівноваги ґрунтується на механічному, формальному підході до економічних явищ. Прихильники цієї теорії припускають раціональну індивідуальну поведінку споживачів, а також рішення, ухвалення яких залежить від ефекту корисності і максимізації прибутку, взаємодії учасників господарської діяльності та споживачів через сигнали цін, які надають вичерпну інформацію про ситуацію на ринку. Проте неокласична теорія, основою якої є теорія загальної рівноваги в економічній системі, розглядає цю систему ізольовано від природного середовища, що її живить.

Представники неокласичної школи із сфери своїх досліджень відкинули проблему взаємозв'язку економічних процесів і явищ із змінами в довкіллі, спричинених ними, оскільки вони зосередилися на проблемі досягнення стійкої рівноваги в довготерміновому періоді. Таке ігнорування створює суттєві проблеми. Зниження рівня пропозиції природних ресурсів для економіки і довкілля різні, адже ціни на блага залежать від попиту і пропозиції тільки споживачів. У формуванні цін на природні блага, крім цих чинників, враховано екологічну доцільність чи економічний вибір, який передусім спрямований на збереження довкілля. Отже, можна стверджувати, що перехід неокласичної школи не досліджує взаємозв'язку умов досягнення збалансування економічної рівноваги та рівноваги довкілля. Варто також зазначити про неспроможність неокласичної теорії ринкової рівноваги реагувати на короткострокову динаміку залежностей коливань економічних процесів від природних змін. Першочерговим завданням є прагнення до економічного добробуту, що супроводжується "зовнішніми ефектами". Екологічний чинник вважається заданим, а отже, малоприв'язаним до змін у довкіллі.

Відомі деякі спроби окремих неокласиків врахувати вплив екологічних чинників на економічний розвиток: формування нового напрямку біоекономіки (Л. Кларк, К. Вілен), монетарне визначення оцінки витрат і переваг екосистем (Г. Фрімен), обґрунтування функцій екосистем (М. Барб'єр). Проте вчені не вирішили цих проблем, оскільки також не поєднали цілей економічного розвитку з функціями екосистеми. Л. Хеммонд, Дж. Кей спробували поєднати екологічне моделювання з економічними цілями екосистем, що ґрунтується на концепції "вхід-вихід" екосистеми. Слід зазначити, що поєд-

нання було зосереджено лише на визначенні наслідків господарської діяльності для природи.

Однією з головних помилок неокласичної теорії було припущення про майже повну взаємозамінність природного і традиційного видів капіталу. Але якщо б це було так, то немає жодної потреби в нагромадженні традиційного капіталу, оскільки сама природа забезпечила нас його досконалим замінником. Також, зазначимо, що для виробництва традиційного капіталу потрібний природний капітал. Тобто, традиційний і природний види капіталу доповнюють один одного, а не взаємозамінні.

Можна зробити висновок, що неокласична економічна теорія ґрунтується на антропоцентризмі та механічному світогляді, що і призвело "фіаско" у розв'язанні проблем екологічного збалансованого розвитку економіки.

На початку 60-х років XX ст., через неналежну увагу до екологічних чинників, неокласичну теорію почали критикувати. Згідно Ю. Одуму живі організми та їх неживе оточення, нероздільно пов'язані один з одним, постійно взаємодіючи і спільно функціонують на даній ділянці таким чином, що потік енергії створює чітко визначені біологічні структури та кругообіг речовин між живою і неживою частинами, являють собою екологічну систему – екосистему. Будь-яка екосистема є відкритою системою, тобто вона повинна отримувати і віддавати енергію. Межі змін на вході і виході сильно варіюють і залежать від багатьох змінних, наприклад, від розмірів системи (чим вона більше, тим менше залежить від зовнішніх частин), інтенсивності обміну (чим він інтенсивніше, тим більше приплив і відтік), збалансованості автотрофних і гетеротрофних процесів (чим більше порушено рівновагу, тим більше повинен бути приплив ззовні для його відновлення), стадії і ступеня розвитку системи (молоді системи відрізняються від зрілих). На думку дослідника Ю. Одума, слід застосовувати холистичний підхід при роботі зі складними системами. Тому що коли система наближається до зменшення природних ресурсів то для виживання співпраця має більшу цінність ніж конкуренція [2].

Лауреат Нобелівської премії з хімії Ф. Содді (один з перших екологів – "енергетичних оптимістів", автор блискучих лекцій "Картезіанська економіка", прочитаних в 1921 р в Лондонській економічній школі) високо оцінював гуманістичний потенціал марксизму. Варто зауважити, що вчений вважав економіку псевдонаукою, яка потребувала кардинального перегляду. Критикуючи класичну економічну теорію, він виходив із тих же переконань, що й фізіократи: економічні процеси підвладні біофізичним законам. Ф. Содді наполягав, що "відправною точкою економічної теорії повинні бути перший і другий закони термодинаміки" [3, с. 219]. Вчений говорив наступне: "Життя одержує усю свою фізичну енергію чи силу не від того, що саме знаходиться в живій матерії, і навіть не від зовнішнього божества, а виключно від неживого світу. В усьому, що необхідно для фізичного існування життя, воно, перш за все, залежить від принципів парового двигуна. Принципи та етика людських законів і традиції не повинні йти проти принципів та етики термодинаміки" [3]. Тобто на думку Ф. Содді людство живе за рахунок сонячного світла. В сучасній обробці можна до сонячного світла можна додати ще енергетичний капітал (вугілля, паливо, речовини, що полегшують людську працю). Значну частину всіх необхідних для життя речей. Які надходять до нас у вигляді повсякденного потоку енергії Сонця, не можна перетворити на запас і нескінченно довго зберігати для подальшого використання, оскільки спостерігається руйнівна дія ентропії. Іншими словами непорядкованість, що формується в наземних екосистемах виступає

як амортизація природного капіталу. Запаси матеріальних цінностей, які захищені від руйнівної дії ентропії, є засобами для покращення можливості використання енергетичних надходжень. Але, слід зазначити, що самі надходження збільшити неможливо, як і неможливо їх заощадити за винятком обмеженої кількості. Зберігання нагромадженого запасу фізичного багатства від руйнівної дії ентропії потребує відновлювальної сили потоку низькоентропійних "надходжень". Природі для накопичення вугілля знадобляться епохи, про те люди здатні тільки її витратити. За словами Ф. Содді, так як людство використовує сонячну енергію, то повинно дотримуватися першого і третього закону термодинаміки.

Варто виокремити Ніколя Георгеску-Рогена. Його значний внесок полягає у впровадженні біофізичних принципів до стандартного економіксу. Природні ресурси в організованому стані придатніші для економічного використання, бо мають меншу енергетичну вартість. На прикладі багатьох мінералів та викопних видів палива було показано зворотний зв'язок між якістю ресурсів та вартістю енергії. Тому для розвитку низькоякісних ресурсів потрібні більші затрати, що збільшують їхню довгільну вартість. Модель потоку фондів Георгеску-Рогена трактує капітал і працю як фонди або фактори, що трансформують потік природних ресурсів у потік продукції; однак, виробничий капітал не створює ресурси, ним не перероблені, і матеріали, вироблені завдяки ним. Хоча Ніколя Георгеску-Роген розділяв класичне трактування доданої вартості, він тим не менше був певен, що не лише створені людиною капітал та праця формують додану вартість, а й природа. "... Ця вартість додана природою, якраз і є тим, що відрізняє ресурси від відходів" [4, с. 232].

Трактат "Закон ентропії та економічний процес" Георгеску-Рогена висвітлює думку, що біофізичні параметри мікроекономічного процесу лежать в основі економічного аналізу [4]. Його концептуальна модель, що відображає економічний процес, який підтримується потоком енергії з низькою ентропією з довкілля, стала орієнтиром у подальшій роботі багатьох екологічних економістів.

На наш погляд, головною помилкою Георгеску-Рогена є ігнорування системного підходу. Він розглядав закон збереження енергії в довкіллі, як в закритій системі, про те, це відкрита система в якій переважають нерівноважні процеси.

Учнем Ніколя Георгеску-Рогена був Герман І. Дейлі. Він займався проблемою узгодження вичерпності природних ресурсів і необхідності забезпечення економічного прогресу. Дейлі був певен, що єдино правильним є екологічно сталий розвиток. У своїй книзі "Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку" окремих розділ Дейлі присвятив запропонуванню конкретних пропозицій до Світового банку із запровадження останнім дій по сприянню екологічно сталому розвитку. Герман І. Дейлі критикував концептуальні моделі економічних процесів, описаних у більшості підручників. Він пояснював, що прагнення економічного зростання є неможливим фізично. Альтернативою вчений вважав економіку стабільного стану, яка дозволила б зберегти запаси природних ресурсів через контроль використання енергії та матерії, рівня народжуваності. Такий контроль Дейлі вважає невідворотним.

Еколого-інвестиційна передумова сталого розвитку економіки була сформульована Дж. Хартвіком в 70-х роках "Правило Хартвіка" говорить: сталий розвиток можливо забезпечити, інвестуючи всю ренту (дохід) від природних ресурсів, яка визначається як різниця між ринковою ціною ресурсу і граничними витратами на його видобуток, у відтворювальний капітал [6]. Надалі

правило Хартвіка було розвинене і сформульоване як вимога збереження сукупного капіталу суспільства за рахунок інвестування не тільки у відтворювальний капітал, але й в освіту, й в охорону довкілля.

3 Ініціативи Генерального секретаря ООН у грудні 1983 р. було створено Міжнародну комісію з довілля та розвитку на чолі з прем'єр-міністром Норвегії Гро Харлем Брундтланд. Доповідь комісії "Наше спільне майбутнє" була представлена на 42-гу сесію ООН (1987). У доповіді було проголошено поняття "сталий розвиток", тобто такий, що задовольняє потреби сучасного покоління і не ставить під загрозу можливість для майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Необхідність переходу до такого розвитку світового господарства диктується дедалі більшою деградацією екосистем, зниження біорозманіття та неефективністю інших підходів до вирішення цієї проблеми [5]. У зв'язку із необхідністю врахування екологічного фактору, західні вчені розширили виробничу функцію, яка має вигляд:

$$F_t(K_m, K_h, K_n, K_i) = F_{t+1}(K_m, K_h, K_n, K_i), \quad (1)$$

де K_m – створений людьми капітал; K_h – людський капітал; K_n – природний капітал; K_i – інституціональний капітал; t – фактор часу.

У функції сталого розвитку (1) введено умову необхідності збереження в'язу базового капіталу, який складається із: традиційного (створеного людьми) K_m (обладнання, машини, устаткування та інше), людського капіталу K_h (рівень освіти населення та інше) та природного капіталу K_n . Також у цій функції присутній інституційний чинник, адже культурні традиції, особливості релігії та специфічних форм власності суттєво впливають на формування еколого-економічної політики держави.

Найбільшої уваги заслуговує доповідь Римського клубу, яка була запропонована в 1992 р., і як продов-

ження цієї доповіді – нова концепція Д. Медоуза "За межами зростання". Песимістичні висновки, що були викладені в цій концепції, обґрунтовували потребу переходу до нульового зростання, тобто до зведення виробництва та споживання до простого відтворення [5]. В цьому ж році в Ріо-де-Жанейро відбулася конференція ООН з проблеми довкілля та розвитку, яка ухвалила "Порядок денний на XXI століття", в якій проголошено нову концепцію розвитку, що передбачає врахування економічних, екологічних та соціальних проблем людства, тобто концепцію сталого розвитку. Згідно з цією концепцією економічне зростання повинно бути досягнуте за допомогою використання менш матеріально та енергоємних технологій, розподіл світового багатства повинен відбуватись більш справедливо, а екологічна ситуація повинна не погіршуватись [6].

Незважаючи на поширення ідеї еколога-орієнтованої економіки, більшість економістів продовжували доводити правильність курсу економічної політики держави, спрямованої на економічне зростання. Вони вважали, що зростаюча економіка не виснажує природні ресурси (природний капітал). Передбачалося, що ефект виснаження природного капіталу компенсується технічними змінами (наприклад, повторне використання ресурсів, застосування заміників), що підвищать ефективність використання праці і капіталу і дасть змогу продовжувати добування компонентів невідновного капіталу нижчої якості. На нашу думку, цей підхід є неправильним. Не зважаючи на досягнуті темпи економічного зростання, рівень якості життя знижується. Слід відмітити, що виснаження природного капіталу та погіршення якості довкілля не можна компенсувати технічними змінами. На нашу думку, сьогодні вирішальне значення мають заходи котрі направленні на попередження виникнення екологічних проблем, які здійснюються державою.

Таблиця 1. Етапи формування поглядів на врахування екологічного фактору сталого розвитку економіки

№ п/п	Етапи	Ідея	Прихильники
1.	Перший етап	Екологічні чинники залишаються поза увагою вчених. Зародження концепції сталого розвитку.	А. Сміт, Дж. Мілль, Д. Рікардо, Т. Мальтус
2.	Другий етап	Економічна система не є сталою, а руйнування довкілля призводить до її нестабільності. Впровадження техніко-технологічних новацій призводить до збільшення кількості токсичних відходів. Зростає увага до екологічних факторів розвитку економіки.	К. Маркс, С. Бем-Баверк, Л. Вальрас, А. Маршал, К. Віксел.
3.	Третій етап	Формування нового напрямку біоекономіки: врахування екологічних чинників на економічний розвиток. Припущення про майже повну взаємозамінність природного і традиційного видів капіталу	Л. Кларк, К. Вілен, Г. Фрімен, М. Барб'є
4.	Четвертий етап	Будь-яка екосистема є відкритою. Біофізичні параметри мікроекономічного процесу лежать в основі економічного аналізу. Збалансованість використання природних ресурсів є необхідною умовою економічного прогресу.	Ю. Одум, Ф. Содді, І. Дейлі, Н. Георгесго-Роген
5.	П'ятий етап	Інвестиції в екологія – це передумова сталого розвитку, а сталий розвиток – це розвиток який задовольняє потреби сучасного покоління і не ставить можливість для майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.	Дж. Хартвік, Д. Медоуз

Джерело: розроблено автором на основі: [1, 2, 3, 4, 5].

Висновки. Посилення в часі впливу господарської діяльності людства на планетарну екосистему є причиною сучасної глобальної екологічної кризи, яка знижує рівень організованості біосфери. Нераціональне природокористування лише посилює порушення її саморегульованих можливостей. Тому треба відмовитися від антропоцентричного споживчого відношення людства до природи та продовжувати пошук шляхів їх гармонізації.

Ретроспективний огляд поглядів представників світової економічної думки на використання природних ресурсів та виокремлення екологічної складової розвитку економіки, свідчить, що їхні дослідження починаються з досягнень природничих наук і проблем навколишнього середовища оскільки основані на антропоцентризмі і до-

сліджують лише передумови досягнення економічної рівноваги в господарських системах. Слід зазначити, що головним недоліком економістів класиків у дослідженні відносин "природа-суспільство-економіка" є трактування природних благ як "безкоштовних дарів природи".

Нашу думку, заслугою кейнсіанської та неокейнсіанської економічних шкіл є обґрунтування необхідності втручання держави в економіку для усунення "недоліків" ринку, зокрема у вирішенні еколога-економічних проблем.

Дискусія. В умовах поглиблення економічної кризи в Україні, екологічна складова вимагає першочергової уваги. Але на жаль в умовах нещадної експлуатації природного капіталу та погіршення якості довкілля, екологічна складова посідає другорядне місце. Саме тому дослідження в

напрямі економічних досліджень мають бути зосереджені на тому яку "екологічну ціну" було сплачено за ці дослідження. У цьому контексті, як показали результати дослідження, екологічний збалансований розвиток має стати головним принципом економічного розвитку.

А задля оцінки збалансованого економічного розвитку треба мати диверсифіковану статистичну інформаційну базу. Це надасть можливість оцінювати обмежену природокористування для забезпечення природного капіталу та забезпечить ефективну систему моніторингу навколишнього середовища.

Список використаних джерел

1. Історія економічних учень: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – У 2-х частинах. – К.: Знання-Прес, 2004-2006.
2. Екологія. В 2-х томах / Ю. Одум. – М.: Мир, 1986. Т.1 – 328 с.; Т.2 – 376 с.

3. Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку: пер. з англ. [текст] / Г. Дейлі. – К.: Інтелсфера, 2002. – 234 с.

4. Nicholas Georgescu-Roegen / The Entropy Law and the Economic Process [текст] / Georgescu-Roegen Nicholas – Cambridge: Harvard University Press, 1971. – 137 p. (DOI: 10.4159).

5. Meadows D.L. / Alternatives to growth-I: a search for sustainable futures: papers adapted [текст] / D.L. Meadows – Cambridge: Ballinger Publisher, 1977. – 309 p.

6. Ляменков А.К. Глобальные проблемы и концепция устойчивого развития человеческой цивилизации на современном этапе (экономические аспекты) [Електронний ресурс] / А.К. Ляменков // Электронный журнал "Исследовано в России". – 2001. – №1-4. – (1287-1302) – Режим доступу: <http://zhurnal.ape.relarm.ru/articles/2001/119.pdf> с. 1289.

7. Кейнс Дж. М. / Общая теория занятости процента и денег / [Електронний ресурс] / Дж. М. Кейнс – Режим доступу: http://royallib.com/book/keyns_d/obshchaya_teoriya_zanyatosti_protenta_i_deneg.html 1996p. с.492

8. Доповідь комісії "Доповідь комісії "Наше спільне майбутнє"" [Електронний ресурс] // Організація об'єднаних націй: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.un.org/documents/ga/res/42/ares42-187.htm>.

Надійшла до редколегії 22.03.15

Ю. Затуливетер, асп.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

СТАТИСТИЧЕСКОЕ ОЦЕНИВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ В МОДЕЛЯХ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ: ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье исследовано исторический аспект выделения экологической составляющей в концепции устойчивого экономического развития. Рассмотрено теории и концепции, которые объединяют экономику и природное окружение в условиях ограниченных ресурсов. Выделены основные идеи формирования взглядов на экологические факторы в экономической теории.

Ключевые слова: экологические факторы; экологическая система; устойчивое экономическое развитие; природные ресурсы; экономическое благосостояние.

Y. Zatuliyviter, PhD student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

STATISTICAL ESTIMATION ECOLOGICAL COMPONENT IN THE MODEL OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT: HISTORICAL ASPECTS

The paper studies historical aspect in the selection of the environmental component of sustainable economic development. Theories and concepts that combine economy and environment with limited resources have been considered. The basic idea of forming views about environmental factors in economic theory has been described.

Keywords: environmental factors, ecological system, sustainable economic development, natural resources, economic well-being.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 4(169): 27-32

УДК: 338.488: 005.915(477)

JEL: M31

DOI: [dx.doi.org/ 10.17721/1728-2667.2015/169-4/5](http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/169-4/5)

О. Іваненко, канд. екон. наук, асист.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ПОЗИЦІОНУВАННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА НА РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

У статті проведено аналіз конкурентоспроможності туристичного підприємства на основі інтегральної оцінки на ринку туристичних послуг. Розроблено систему показників для обґрунтування рейтингової оцінки фінансового стану туристичних підприємств України. Виділено три групи туристичних підприємств: з високим, середнім та низьким рівнем інтегральної оцінки, а також оцінено відмінність в оцінках офіційного рейтингу та рейтингу на основі інтегральної оцінки.

Ключові слова: позиціонування, інтегральна оцінка, конкурентоспроможність, туристське підприємство, ринок туристичних послуг.

Вступ. Ринок туристичних послуг відрізняється від будь-яких інших ринків, насамперед складною структурою, динамічністю розвитку, місткістю. Ці характеристики підкреслюють його своєрідність і споживчу орієнтацію. Активна конкурентна боротьба суб'єктів ринку сприяє підвищенню якості туристичних послуг, різноманітності туристичних пропозицій.

Найбільш часта помилка менеджменту турфірми – відсутність систематичної роботи з позиціонування фірми і/або її турпродуктів. Якщо туристичне підприємство існує на ринку кілька років, напевно у покупців вже склалося про неї певне уявлення.

Позиціонування туристичної фірми та оцінка її конкурентної позиції потрібні для:

- розробки заходів щодо підвищення конкурентоспроможності;

- вибору фірмою партнера для організації спільної діяльності;

- залучення засобів інвестора в перспективний туристичний напрям;

- складання програми виходу туристичної фірми на нові ринки і створення мережі для просування й продажу турпродукту та ін.

Незважаючи на важливість цих питань, в практиці туристичних фірм частіше зустрічається "стихийне" позиціонування турфірми або її турпродуктів – за принципом "як вийде".

У будь-якому випадку проведення оцінки має на меті: визначити становище туристичної фірми на певному ринку сфери туризму. Досягнення цієї мети можливо лише за наявності оперативної і об'єктивної мето-